

Nykypäivän orjuus ja ihmiskauppa Afrikassa

■ Kalle Kananoja

Artikkelissa käsitellään nykypäivän orjuuden ja ihmiskaupan ulottuvuuksia Afrikassa. Vaikka huomio kohdistuu nykypäivään, yritän asettaa ilmiöt niiden historialliseen ja kulttuuriseen yhteyteen. Tarkastelen aluksi orjuuden erityispiirteitä Afrikassa kiinnittäen huomiota erityisesti orjuudelle alttiimpiin väestöryhmiin eli naisiin ja lapsiin. Tämän jälkeen käsitelen ihmiskaupan syitä ja dynamiikkaa sekä sen maantieteellisiä kerrostumia Afrikan sisällä. Lopuksi kiinnitän huomiota orjuuden ja ihmiskaupan vastaiseen toimintaan.

Orjuus ja ihmiskauppa ovat viimeisen kahden vuosikymmenen aikana saaneet runsaasti mediahuomiota ja nousseet YK:n alaisten järjestöjen asialistoilla korkealle. Läpi 1900-luvun jatkunut orjuuden ja pakkotyön eri muotojen vastainen kansainvälinen lainsäädäntö ei aina johtanut toimintaan kansallisella tasolla ja muutokset olivat hitaita (Miers 2003). Afrikassa kansalaisjärjestöt alkoivat kohdistaa huomiota ihmiskaupan kasvuun 1990-luvun puolivälissä. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa orjuus on noteerattu yhtenä kylmän sodan päättymisen jälkeen kiihtyneen globalisaation sivutuotteena. Orjuus ja ihmiskauppa ovat aiheita, jotka nostattavat nykypäivän ihmisten moraaliset tuntosarvet pystyyn. Aiheeseen liittyvä voimakas tunnelataus saattaa kuitenkin ajoittain johtaa yksipuoliseen raportointiin asioiden syvällisen ja objektiivisen tarkastelun sijaan.

Nykypäivän orjuus nousi kansainvälisessä yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa valokeilaan Kevin Balesin vuonna 1999 julkaiseman teoksen *Disposable People: New Slavery in the Global Economy* myötä. Nimensä mukaisesti teos luokitteli nykypäivän orjat ”poisheitettäviksi ihmisiksi”. Maailmanlaajuisesti heitä arvioitiin

tuolloin olevan 27 miljoonaa, joista suurin osa, 15–20 miljoonaa, Aasiassa. Bales pyrki kartoittamaan eroja menneisyyden ja nykypäivän orjuuden välillä, mutta historioitsijan näkökulmasta malli oli kyseenalainen, sillä Balesille orjuus menneisyydessä tarkoitti lähinnä Pohjois-Amerikan etelävaltioissa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla vallinnutta plantaasiorjuutta, vaikka todellisuudessa orjuus on ollut monimuotoista globaalissa historiassa ja sitä on aina syytä tarkastella erityisissä historiallis-maantieteellisissä konteksteissa, kuten Miller (2012) on hiljattain argumentoinut.

Siinä missä nykypäivään keskittyvät yhteiskuntatieteilijät käsittelevät nykypäivän orjuutta uutena ilmiönä, historioitsijat voivat osoittaa jatkuvuuksia ja aikakaudelta toiseen muokkautuvia ihmiskaupan käytäntöjä. Vaikka ihmiskaupan voidaan arvioida lisääntyneen viimeisen parin vuosikymmenen aikana, uusi ilmiö se ei ole. Tärkein ero historialliseen orjakauppaan on, että ihmiskauppa on kaikkien kansainvälisten standardien mukaan nykyään laitonta, kun taas orjakauppa oli laillista osassa maailmaa vielä 1900-luvun alkupuolella.

Orjuuden erityispiirteet Afrikassa

Orjuuden määrittelemisen universaalisti on ollut oppineen keskustelun kohde vähintään antiikin ajoista alkaen (Davis 1966). Yksinkertaistaen moneen suuntaan rönsyilevän akateemisen keskustelun orjuuden voidaan määritellä eroavan palkkatyöstä ja muusta epävapasta työstä siinä, että orja on tavara ja omistajan valta orjaan on periaatteessa täydellinen (Isaksson ja Jokisalo 2005, 70). Nykyajan orjuudessa oleellisena voidaan kuitenkin pitää sitä, että orjien omistus ei ole laillista ja näin ollen olisikin ehkä

osuvampaa puhua orjien isännistä ja emännistä mukailen englanninkielisiä termejä *master* ja *mistress*. Kolmas orjuutta määrittävä piirre on orjien ulkopuolisuus ja erottaminen sukulaissuhteista, jonka sosiologi Orlando Patterson (1982, 13) nosti oman orjuuden määritelmänsä keskeiseksi tekijäksi.¹

Orjuuden määritelmä afrikkalaisessa kontekstissa on ollut yhtäläillä kiisteltä. 1970-luvun lopulta alkaen antropologit ja historioitsijat ovat käyneet keskustelua siitä, onko olemassa afrikkalaista orjuutta ja millä tavoin se eroaa orjuudesta muualla maailmassa. Monet tutkijat ovat halunneet nähdä afrikkalaisen orjuuden lievänä ja suhteellisen lempeänä, jossa orjien asemaa on voitu verrata nuoriin perheenjäseniin (Kopytoff ja Miers, toim. 1977). Keskustelun ongelmana on, että vertailukohdaksi on taas otettu pääasiassa Pohjois-Amerikassa, Brasiliassa ja Karibianmeren saarilla ilmennyt plantaasiorjuus. Toinen huomiotta jäänyt seikka on se, että Afrikan sisällä on eri aikakausina ilmennyt orjuutta eri muodoissa eikä lempeää ”kotiorjuutta” voi pitää vallitsevana käytäntönä yhteiskunnissa, joissa orjat on selvästi valjastettu tuottamaan taloudellista hyötyä, kuten kävi eri puolilla mannerta 1800-luvulla (Lovejoy 1983; Cooper 1979; Salau 2011).

Kuten historiallisissa yhteyksissä, myös nyky-Afrikassa orjuus on monimuotoista ja saa alueellisia erityispiirteitä eri maissa. Nykypäivän Afrikassa orjuutus kohdistuu pääasiassa lapsiin ja naisiin, joita voidaan käyttää seksiorjina, kotiapulaisina ja kaupallisen maanviljelyn työvoimana sekä lapsisotilaina (Fitzgibbon 2003). Marginaalisempia ilmiöitä on orjuutus osana perinteistä uskonnollista *trokosi*-järjestelmää, jota ilmenee edelleen muun muassa Ghanassa, Togossa ja Lounais-Nigeriassa. *Trokosi*, joka ewen kielessä tarkoittaa sananmukaisesti jumalten vaimoa tai orjaa, on rituaalista orjuutta, jossa 8–15-vuotiaita tyttöjä annetaan fetissipappien temppelisiin hyvitykseksi sukulaisten tai esivanhempien väitetyistä rikkomuksista. (Bales,

1 Pattersonin (1982, 13) mukaan ”orjuus on pysyvää, perheestään erotettujen ja yleisesti kunniansa menettäneiden henkilöiden väkivaltaista hallitsemista”. Tämän määritelmän kritiikistä, ks. Miller 2012, 31–33.

Trodd ja Williamson 2009, 96–97).

Laajamittaista orjuutta esiintyy Länsi-Afrikassa kaupallisessa kaakon tuotannossa, erityisesti Norsunluurannikon plantaaseilla. Monimutkaisella tavalla kuluttamiseen ja suuryritysten yhteiskuntavastuuseen kytkeytyvä ”suklaaorjuus” ylitti uutiskynnyksen Suomessakin muutama vuosi sitten, jolloin orjia väitettiin olevan Norsunluurannikolla 250 000 ja koko Länsi-Afrikassa jopa 1 miljoona (Yleisradion tv-uutiset 10.8.2011). Suhtaudun kaikkiin esitettyihin lukuihin kuitenkin suurella varauksella, sillä tiedot plantaasiorjuudesta kaakaoviljelmillä perustuvat tutkivaan journalismiin ja kansalaisjärjestöjen tai YK:n toimielinten esittämiin arvioihin, joiden todenperäisyydestä ja metodologisesta luotettavuudesta kuitenkin käydään hyvin vähän keskustelua. Lisäksi luvut ovat poliittisesti latautuneita. Korkeilla ihmiskaupan uhrien lukumäärillä kansalaisjärjestöt ja viranomaistahot voivat perustella resurssien tarvetta, mutta niitä voidaan myös käyttää sisäpoliittisten uhkakuvien luomiseen Euroopassa. Kansainvälisten yritysten intresseissä puolestaan on pitää luvut mahdollisimman alhaisina ja esittää asiaa kysyttäessä tietämätöntä.

Orjuutta esiintyy myös Afrikan konfliktipesäkkeissä, jossa lapsisotilaiden ja alaikäisten tyttöjen orjuuttaminen on yleistä (Fegley 2010). Tuoreimpia esimerkkejä laajamittaisesta orjuutuksesta on huhtikuussa 2014 sattunut laajamittainen kouluikäisten tyttöjen orjuuttaminen Pohjois-Nigeriassa ääri-islamilaisten Boko Haram -liikkeen toimesta. Pohjois-Nigeriassa naisten orjuuttaminen jalkavaimoiksi sai valtavat mittasuhteet Sokoton kalifaatissa 1800-luvulla ja se oli yleistä brittien siirtomaaisännnyden alkuvuosikymmeninä aina 1930-luvulle asti ja jatkui Pohjois-Kamerunin muslimiyhteiskunnissa vielä 1960-luvulla (Lovejoy 1990; Lovejoy ja Hogendorn 1993; Sinderud 2013).²

2 Historiallisten jatkumoiden lisäksi vähemmällä huomiolla on jäänyt se, että Boko Haramin iskut ovat olleet vastaus Nigerian armeijan viime vuosina harjoittamalle taktiikalle vangita Boko Haramin taistelijoiden perheenjäseniä. Joidenkin arvioiden mukaan naisiin ja lapsiin kohdistuva, osittain sukupuolittunut väkivalta,

Ihmiskaupan syyt ja dynamiikka

Kattavassa ihmiskaupan globaalissa synteesisä Louise Shelley on luetellut useita syitä Afrikassa esiintyvälle ihmiskaupalle. Köyhyys, väestönkasvu ja talouskasvun hitaus aiheuttavat sen, että kasvavalle työväestölle ei löydy paikkaa monien yksittäisten maiden tai koko mantereiden sisällä. Konfliktit ja ilmastonmuutos sekä AIDSin leviäminen ovat osasyy lasten heikkoon asemaan ja katulapsien suureen määrään. Pahimmissa tapauksissa useita vuosikymmeniä jatkunut kehitysavun väärinkäyttö ja laajalle levinnyt korruptio puolestaan ovat ihmiskauppaa lisääviä institutionaalisia syitä. (Shelley 2010, 265–266; Agbu 2003).

Afrikassa on kylmän sodan päättymisen jälkeen kytenyt monia alueellisia konflikteja, jotka ovat ajaneet ihmisiä liikkeelle pois kodeistaan ja luoneet suuria, ihmiskaupalle alttiita pakolaisjoukkoja (Väyrynen 2003). Monen etelän ihmisen mielissä siintää myös lupaus paremmasta elämästä Euroopassa tai Lähi-idässä, vaikka odotukset ovat yleensä epärealistisia ja puhtaasti epätoivon synnyttämiä.

Ihmiskauppa kohdistuu pääasiassa naisiin ja lapsiin. Afrikassa jopa lähes 60 % ihmiskaupan kohteeksi joutuneista on arvioitu olevan lapsia (Kangaspunta ym. 2006, 76). Tyypillisesti näille tai näiden perheille luvataan koulutuspaikka tai työtä muualla Afrikassa tai Euroopassa, mutta työ on useimmin jotain muuta kuin on luvattu, useimmiten prostituutiota. Ihmiskaupan uhri tai tämän perhe saatetaan sitouttaa fiktiiviseen, kymmenien tuhansien eurojen suuruiseen lainaan, joka tulee maksaa työllä takaisin. Värväämiseen liittyy usein myös ihmiskaupan kohteeksi joutuvan ihmisen tai tämän perheen uhkailu.

Ihmiskauppatapauksia käsitellessään viranomaiset joutuvat kuitenkin usein toteamaan, ettei kaikki ole sitä miltä näyttää. Kuten Peano (2013) on syväluotaavan kenttätöyden avulla Nigeriassa osoittanut, moni Eurooppaan tulevista naisista on tietoinen, mihin on ryhtymässä lähtiessään Nigeriasta, eivätkä kaikki Eurooppaan

päätyneet naiset välttämättä koe joutuneensa hyväksikäytetyiksi. Näin ollen puhe ihmiskaupan uhreista muuttuu ongelmalliseksi.

Ihmiskaupan maantiede Afrikan sisällä on monikerroksinen. Useat maat – muun muassa Ghana, Nigeria ja Senegal – ovat ihmiskaupan uhrien lähtö-, kauttakulku- ja kohdemaita. Lapsikauppa maaseudulta kaupunkiin kukoistaa monien Länsi-Afrikan maiden sisällä ja välillä – Benin, Ghana, Nigeria, Mali, Burkina Faso, Mauritania ja Togo ovat lapsikaupan lähtömaita, kun taas merkittävimpiä kohdemaita ovat Gabon, Päiväntasaajan Guinea, Norsunluurannikko, Kongon demokraattinen tasavalta, Nigeria ja Niger. Suurin osa lapsista pakotetaan työskentelemään esimerkiksi torikauppiaiden apulaisina epävirallisessa taloudessa tai maataloushyödykkeitä maailmanmarkkinoille tuottavilla plantaaseilla. (Adepoju 2005, 77).

Ihmiskauppa on rehottava ongelma myös useassa eteläisen Afrikan maassa. Lesothosta, Mosambikista, Malawista ja Sambiasta ihmiskauppa kohdistuu useimmiten Etelä-Afrikkaan, joka on yksi harvoista Afrikan maista, johon kohdistuu myös mantereiden ulkopuolista ihmiskauppaa Thaimaasta, Kiinasta ja itäisestä Euroopasta. Etelä-Afrikkaan suuntautuvan ihmiskaupan uhrit päätyvät monesti seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi. Paikalliset miehet eivät ole ainoita kaupallisen seksin hyödyntäjiä, vaan Etelä-Afrikassa on myös seksiturismia monista Euroopan maista. (Adepoju 2005, 79–80).

Afrikasta Eurooppaan suuntautuva ihmiskauppa kohdistuu pääasiassa Länsi-Afrikasta, erityisesti Nigeriasta, Italiaan, Saksaan, Hollantiin, Ranskaan, Espanjaan, Sveitsiin, Ruotsiin ja Isoon-Britanniaan. Lähi-idässä kohdemaita puolestaan ovat Saudi-Arabia, Yhdistyneet arabiemiirikunnat ja Libanon. Ugandalaiset naisprostituoidut ovat merkittäviä toimijoita nuorten itäafrikkalaisten tyttöjen välittäjinä Lähi-itään. Ihmiskauppa Eurooppaan on vahvasti sukupuolittunutta, sillä suuri osa Eurooppaan kaupuista afrikkalaisista on naisia, jotka pakotetaan työskentelemään prostituution tai pornografian, toisin sanoen kaupallisen seksin parissa. (Adepoju 2005, 78).

---

onkin nyt yleistä konfliktin molemmilla puolilla (Zenn ja Pearson 2014).

Ihmiskauppaverkostoja ylläpitää järjestäytynyt rikollisuus, jolle ihmiskauppa on merkittävin tulonlähde huume- ja asekaupan jälkeen. Afrikka ja Latinalainen Amerikka ovat kuitenkin globaalissa vertailussa vähäpätöisimmät ihmiskaupan markkina-alueet alueiden yleisen köyhyyden vuoksi (Shelley 2010, 7–8). Yksittäisille ihmissalakuljettajille liiketoiminta voi kuitenkin olla erittäin tuottoisaa. *The Guardianin* kesällä 2014 haastattelema libyalainen ihmissalakuljettaja kertoi veloittavansa 1 000 dollaria per henki Välimeren ylityksestä. Laivaan voidaan ottaa 200–300 henkeä, joten kuukausiansiot voivat olla valtavat, sillä kulut ovat pienet. Ihmissalakuljettajat eivät välttämättä edes menetä laivojaan, sillä Italian laivaston aluksen saapuessa pelastamaan ihmiset, aluksen miehistö ajaa kumiveneellä lähistölle odottelemaan ja ottaa ajelehtimaan jätetyn laivan takaisin haltuunsa armeijan poistuttua. (Porsia 2014).

Orjuuden ja ihmiskaupan vastainen toiminta

Orjuuden ja ihmiskaupan vastainen työ Afrikassa on vaatimatonta ja pääasiassa kansalaisjärjestöjen kontolla. Monissa Afrikan maissa poliittista tahtoa ja taloudellisia resursseja asiaan puuttumiseksi on liian vähän. Valtioilla ei välttämättä ole kykyä eikä uskottavuutta toimia ihmiskauppaa vastaan. Yhdysvaltain ulkoministeriön vuosittain julkaisema ihmiskaupparaportti on Afrikan maiden osalta huolestuttavaa luettavaa. Yksikään Afrikan maa ei saa raportissa puhtaita papereita ihmiskaupan vastaisten toimien suhteen. Ihmiskaupan kannalta ongelmallisimpia maita ovat Zimbabwe, Kongon demokraattinen tasavalta, Keski-Afrikan tasavalta, Eitrea, Libya, Algeria ja Mauritania (U.S. Department of State 2014).

Vuonna 2000 perustetun Afrikan unionin toimet ihmiskaupan kitkemiseksi jatkavat Afrikan yhtenäisyysjärjestön työtä hallitustenvälisenä organisaationa. Tärkeimpiä mantereiden valtioita sitovia sopimuksia ovat Lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin afrikkalainen peruskirja vuodelta 1990 sekä vuoden 2003 protokolla Afrikan naisten oikeuksien peruskirjaan, jotka molemmat

mainitsevat ihmiskauppaa ehkäisevän työn tärkeiden. Euroopan unionin ja Afrikan maiden välinen ”Toimintasuunnitelma ihmiskauppaa vastaan” laadittiin marraskuussa 2006. Tämä Ouagadougoun suunnitelmalla tunnettu sopimus on nähty osana EU:n Afrikkaa kohtaan harjoittamasta sanelupolitiikasta. Sitä seuranneita toimenpiteitä on puolestaan kritisoitu niille myönnettyjen vähäisten resurssien johdosta. (Allain 2012).

Ihmiskauppaa vastaan toimivat kansalaisjärjestöt sekä hallitustenväliset organisaatiot ovat merkittäviä toimijoita afrikkalaisissa yhteiskunnissa. Niiden toiminta ei kuitenkaan ole ongelmattonta, sillä organisaatioiden välillä ei useinkaan ole tehokasta toiminnan koordinoitua. Järjestöt saattavat painottaa hyvin erilaisia käytännön toimia ihmiskaupan kohteeksi joutuneiden ihmisten suojelemiseksi. Perusasioiden pohtiminen – kuten tulisiko orjiksi joutuneiden asemaa parantaa siellä, minne he ovat päätyneet, vai tulisiko heidät palauttaa kotiseudulleen – jää usein toimintainnon varjoon (Dottridge 2003, 41). Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa järjestöjen varankeruutyö on kuitenkin onnistunutta, sillä emotionaalilla ja moraalilla retoriikallaan ne pystyvät vetoavat länsimaisiin ihmisiin, vaikka niiden esittämät faktat saattavat yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta olla arveluttavia (Lawrance 2012).

Orjuus ja ihmiskauppa nykypäivän Afrikassa ovat haastavia ongelmia paitsi niiden parissa työskenteleville järjestöille ja viranomaisille, myös tutkijoille. Aktivistit ja journalistit voivat käsitellä aihetta tunteita herättävällä lähestymistavalla, mutta tutkijoiden tehtävänä tulisi olla tiedon esiin kaivaminen metodologisesti läpinäkyvillä ja kestävillä tavoilla. Yhteiskuntatieteellistä ja lähihistoriaan keskittyvää tutkimusta tarvitaan huomattavasti enemmän ennen kuin Afrikan osuutta globaalissa ihmiskaupassa ja afrikkalaisen orjuuden merkitystä maailmantaloudessa voidaan arvioida kokonaisvaltaisemmin.

Kirjallisuus

- Adepoju, Aderanti. 2005. Review of Research and Data on Human Trafficking in sub-Saharan Africa. *International Migration* 43: 1/2, 75–98.
- Agbu, Osita. 2003. Corruption and Human Trafficking: The Nigerian Case. *West Africa Review* 4:1, 1–13.
- Allain, Jean. 2012. Trafficking and Human Exploitation in International Law, with Special Reference to Women and Children in Africa. Teoksessa Benjamin N. Lawrance ja Richard L. Roberts, toim. *Trafficking in Slavery's Wake: Law and the Experience of Women and Children in Africa* (Athens: Ohio University Press), 145–162.
- Bales, Kevin. 1999. *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Bales, Kevin, Trodd, Zoe ja Williamson, Alex Kent. 2009. *Modern Slavery: The Secret World of 27 Million People*. Oxford: Oneworld.
- Cooper, Frederick. 1979. The Problem of Slavery in African Studies. *Journal of African History* 20:1, 103–125.
- Davis, David Brion. 1966. *The Problem of Slavery in Western Culture*. Ithaca: Cornell University Press.
- Dottridge, Mike. 2002. Trafficking in children in West and Central Africa. *Gender & Development* 10:1, 38–42.
- Fegley, Randall. 2010. "Bound to Violence: Uganda's Child Soldiers as Slaves." Teoksessa Jay Spaulding ja Stephanie Beswick, toim. *African Systems of Slavery* (Trenton: Africa World Press), 203–228.
- Fitzgibbon, Kathleen. 2003. Modern-Day Slavery? The scope of trafficking in persons in Africa. *African Security Review* 12:1, 81–89.
- Isaksson, Pekka ja Jokisalo, Jouko. 2005. *Historian lisälehtiä: Suvaitsevaisuuden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa*. Helsinki: Rauhanpuolustajat & Like.
- Kangaspunta, Kristiina ym. 2006. *Trafficking in Persons: Global Patterns*. Wien: United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), <http://www.unodc.org/pdf/traffickinginpersons_report_2006-04.pdf> [viitattu 20.8.2014].
- Kopytoff, Igor ja Miers, Suzanne, toim. 1977. *Slavery in Africa: Historical and Anthropological Perspectives*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Lawrance, Benjamin N. 2012. Documenting Child Slavery with Personal Testimony: The Origins of Anti-trafficking NGOs and Contemporary Neo-Abolitionism. Teoksessa Benjamin N. Lawrance ja Richard L. Roberts, toim. *Trafficking in Slavery's Wake: Law and the Experience of Women and Children in Africa* (Athens: Ohio University Press), 163–183.
- Lovejoy, Paul E. 1983. *Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lovejoy, Paul E. 1990. Concubinage in the Sokoto caliphate (1804–1903). *Slavery & Abolition* 11:2, 159–189.
- Lovejoy, Paul E. ja Hogendorn, Jan S. 1993. *Slow Death for Slavery: The Course of Abolition in Northern Nigeria, 1897–1936*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miers, Suzanne. 2003. *Slavery in the Twentieth Century: The Evolution of a Global Problem*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Miller, Joseph C. 2012. *The Problem of Slavery as History: A Global Approach*. New Haven: Yale University Press.
- Patterson, Orlando. 1982. *Slavery and Social Death: A Comparative Study*. Cambridge, MA & Lontoo: Harvard University Press.
- Peano, Irene. 2013. Bondage and Help: Genealogies and Hopes in Trafficking from Nigeria to Italy. Teoksessa Joel Quirk ja Darshan Vigneswaran, toim. *Slavery, Migration and Contemporary Bondage in Africa* (Trenton: Africa World Press), 225–249.
- Porsia, Nancy. 2014. Libya's most successful people smuggler: 'I provide a service.' *The Guardian*, verkkolehti 1.8.2014, <<http://www.theguardian.com/world/2014/aug/01/libya-people-smuggle-provide-service>> [viitattu 20.8.2014].
- Salau, Mohammed Bashir. 2011. *The West African Slave Plantation: A Case Study*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Shelley, Louise. 2010. *Human Trafficking: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sinderud, Marte Bogen. 2013. Royal Concubinage in Ngaoundere, Northern Cameroon, ca. 1900–1960. *International Journal of African Historical Studies* 46:1, 1–25.
- U.S. Department of State. 2014. *Trafficking in Person Report*. <<http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2014/index.htm>> [viitattu 20.8.2014].
- Väyrynen, Raimo. 2003. Illegal Immigration, Human Trafficking and Organized Crime. *WIDER Discussion Paper* 2003/72. Helsinki: UNU World Institute for Development Economics Research.
- Yleisradion tv-uutiset 10.8.2011, <<http://areena.yle.fi/tv/1293834>> [viitattu 20.8.2014].
- Zenn, Jacob ja Pearson, Elizabeth. 2014. Women, Gender and the Evolving Tactics of Boko Haram. *Journal of Terrorism Research* 5:1, 46–57.

Kirjoittaja on tutkijatohtori Helsingin yliopistossa.